

time, involving the support of the most vulnerable segments of the population. It is proved that at this stage of society's development there is a need for decentralization of power and social work organization in new relationships, based on the enhancement of the civil society interaction and local authorities in the process of creating a favorable environment and improving the quality of life for non-residents and territorial communities.

Key words: social work, social policy, local government, interaction, volunteer movemengt.

УДК364.65:364:29:316.334.56

Кальченко Л. В.

ПРЕВЕНЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ МІСТА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті представлено концептуальні положення превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, що являють собою теоретико-методологічну основу системно-комплексної організації соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства в умовах міської територіальної громади. Визначено сутність та зміст процесу превенції соціального сирітства з точки зору соціальної педагогіки. Розкрито структурні компоненти системи соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста.

Ключові слова: превенція, соціальне сирітство, територіальна громада міста, концепція, соціально-педагогічна робота щодо превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, системно-комплексна організація.

Особливість історичного моменту, який переживає сучасна Україна, полягає в здійсненні фундаментальної трансформації суспільства. Соціально значущі перетворення в українському суспільстві привертають увагу до виховання підростаючого покоління, актуалізують питання реалізації задекларованої у нормативно-правових актах України пріоритетності прав дитинства. Проте соціальна політика України щодо дітей, сім'ї та молоді об'єктивно несе в собі усі ознаки перехідного суспільства, а, відтак, сама потребує ґрунтового та всебічного оновлення.

У висновках та рекомендаціях, представлених у тематичній державній доповіді «Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні», наголошується, що основні зусилля держави повинні бути зосереджені на профілактичній роботі, спрямованій на подолання причин поширення явища соціального сирітства, дитячої бездоглядності та безпритульності. Про необхідність здійснення профілактичної роботи у вирішенні проблеми соціальних сиріт наголошується й у державних нормативно-правових актах. Так, однією з

провідних цілей Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до

2021 р. є організація результативної роботи щодо запобігання соціальному сирітству, реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей, розвиток сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, бездоглядних та безпритульних дітей, схильних до бродяжництва. Однак, не зважаючи на задекларовані наміри держави, ефективні механізми превенції соціального сирітства фактично відсутні. Діючий в Україні до сих пір підхід щодо вирішення проблеми соціального сирітства орієнтовано більшою мірою на подолання наслідків прояву цього явища, аніж на його попередження на ранніх стадіях.

Враховуючи все це, *метою даної роботи* є розкриття концептуальних засад превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста.

Розкриваючи мету, варто зазначити, що актуальність питання формування превентивної стратегії державної соціальної політики щодо подолання і насамперед попередження явища соціального сирітства, залучення до її реалізації місцевих громад є незаперечною. Це значною мірою обумовлено тим, що в умовах сьогодення спостерігається низка суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства в ефективно діючій системі превентивних дій щодо попередження явища соціального сирітства на місцевому рівні, рівні територіальних громад, та відсутністю цілісної теорії їх організації, відповідного технологічного й нормативно-правового забезпечення;

- декларуванням державою провідної ролі місцевого самоврядування у вирішенні соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді й безініціативністю (інертністю) місцевої влади в питаннях залучення членів громади до активної участі у процесах визначення та вирішення проблем сім'ї, дітей та молоді місцевої громади;

- наявністю значних соціальних (соціально-педагогічних)ресурсів і можливостей державних та недержавних інституцій у профілактичній роботі щодо попередження і подолання явища соціального сирітства й недостатнім використанням цих ресурсів у реальній практиці, що зумовлено відсутністю обґрунтованих механізмів взаємодії означених інституцій та нерозробленістю змісту, напрямів і форм їх співпраці у межах міських територіальних громад;

- соціальним замовленням та потребою у професійних кадрах, озброєних знаннями і технологіями соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста та відсутністю теоретико-методологічного обґрунтування й методичного, практико-орієнтованого забезпечення системної підготовки фахівців до превентивної діяльності.

На сучасному етапі розвитку наукової думки, у дослідженнях науковців та практиків створено передумови для комплексного вивчення проблеми превенції соціального сирітства. Важливі аспекти явища соціального сирітства в Україні й світі, та профілактики негативних явищ у дитячому середовищі досліджували О. Антонова-Турченко, Л. Волинець, А. Макаренко, В. Татушинський, І. Трубавіна, В. Оржеховська. Соціально-педагогічні аспекти роботи з сім'єю, зокрема зі сім'єю у кризі, що переживає складні життєві обставини, вивчали:

Т. Алексеєнко, Г. Бевз, І. Белінська, А. Відченко, С. Воронова, В. Галузинський, Л. Девіс, А. Капська, Н. Комарова, Л. Ковальчук, Т. Колесіна, В. Кравець, Н. Максимова, Е. Максимович, А. Мудрик, С. Нечай, Г. Овчарова, В. Ослон, І. Пеша, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, І. Трубавіна, М. Фіцула.

Соціально-психолого-педагогічні особливості дітей категорії соціальних сиріт розкрито у дослідженнях Л. Виготського, Т. Зайцевської, Н. Йорданського, М. Крупініної, А. Кацера, Ю. Клейберга, А. Лурія, А. Макаренка, Т. Малихіної, Л. Оліференко, А. Прялукіної, А. Реана, С. Рубінштейна, І. Цушка, С. Шацького, В. Шульги, Є. Холостової та інших.

Упродовж останніх десятиліть з'явилися дослідження, в яких розглядаються питання ефективних засобів подолання явища соціального сирітства та проблеми деінституціалізації інтернатних закладів, методичного забезпечення альтернативних закладів нового типу – прийомних (фостерних) сімей, дитячих будинків сімейного типу, кризових центрів, реабілітаційних центрів, притулків різних типів, а також наставництва (С. Бадора, Г. Бевз, М. Дубровська, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Д. Мажець, В. Ослон, І. Пеша, О. Романовська, І. Смородіна, А. Холмогорова).

Питанням роботи в громаді як складовій діяльності соціального педагога та соціального працівника присвячені окремі праці Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, Т. Семигіної, В. Сидорова. Актуальною ця проблематика є і для російських науковців, зокрема, О. Воронової, С. Гіля, Л. Гнусаревої, Л. Оліфіренко, С. Павлова та інших. Проте найбільш повно проблема соціальної роботи в громаді представлена у наукових доробках зарубіжних авторів Г. Брагера, М. Боп, М. Майо, М. Пейна, П. Тейлора, інших. Однак питання превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади не було предметом наукового пошуку вище названих вчених та практиків. Саме тому, в даній роботі, ми спробуємо окреслити концептуальні положення системної організації соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста.

Вибудовуючи концепцію дослідження проблеми превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, ми розглядаємо превенцію *соціального сирітства* як систему комплексних заходів, спрямованих на випередження розвитку ситуації сімейного неблагополуччя та запобігання причин провокуючих виникнення явища соціального сирітства і їх подолання.

Соціально-педагогічна робота щодо превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста – це системне утворення, вид професійної діяльності спрямованої на випередження розвитку ситуацій сімейного неблагополуччя і запобігання причин, провокуючих виникнення явища соціального сирітства, шляхом створення соціально-підтримуючого середовища сім'ї та дитини (окремої особистості) групи ризику по соціальному сирітству в межах міської територіальної громади через організацію освітніх (просвітницьких), виховних, соціально-психологічних, рекреаційних, соціально-правових, соціально-побутових умов та активізацію взаємодії суб'єктів громади, залучення до цього процесу, з одного боку, ресурсів громадських і державних інституцій, а з іншого – внутрішніх ресурсів самої сім'ї та особистості.

Системна організація превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста передбачає використання системного підходу, основним змістом якого є розгляд соціально-педагогічної роботи щодо попередження соціального сирітства як цілісної множини компонентів (елементів) в сукупності відношень і зв'язків між ними. Серед структурних компонентів системи соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства на рівні територіальної громади міста ми виділяємо:

- *цільовий*, що визначає мету соціально-педагогічної превенції соціального сирітства: створення соціально-підтримуючого середовища сім'ї та дитини (окремої особистості групи ризику по соціальному сирітству) в межах міської громади, шляхом організації освітніх (просвітницьких), виховних, соціально-психологічних, рекреаційних, соціально-правових, соціально-побутових умов, що сприяють активізації взаємодії суб'єктів громади і сім'ї (окремої особистості групи ризику по соціальному сирітству) з метою випередження розвитку ситуації сімейного неблагополуччя, запобігання причин провокуючих виникнення явища соціального сирітства через залучення ресурсів суб'єктів громади і держави, сім'ї та особистості;

- *об'єкт-суб'єктний*, що включає основних учасників соціально-педагогічної діяльності щодо превенції соціального сирітства: об'єктом виступають – сім'ї з дітьми, підлітки, молодь, яка не перебуває у шлюбі; одинокі матері та сім'ї груп ризику по соціальному сирітству з моменту вагітності й народження дитини; діти, які опинилися у складній життєвій ситуації, та їх сім'ї; діти, які залишилися без піклування батьків та прийомні сім'ї, в яких виховуються діти-сироти; колишні вихованці інтернатних закладів та прийомних сімей віком до 23 років.

Суб'єктом є: територіальні спільноти соціальних педагогів, соціальних працівників, фахівців закладів соціально-педагогічної підтримки сімей та дітей; недержавні організації: благодійні фонди, товариства, громадські об'єднання, приватні соціальні служби, відділення міжнародних організацій, групи спеціалізованої допомоги; релігійні конфесії; органи виконавчої влади, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри соціально-психологічної допомоги дітям, кризові центри, центри матері та дитини, жіночі консультації, центри зайнятості, вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації; професійно-технічні та загальноосвітні заклади; волонтери та інші представники міської громади;

- *середовищний*, який об'єднує суб'єктів громади міста (державні та недержавні інституції) на основі взаємодії, утворюючи соціально-підтримуюче середовище навколо сім'ї та дитини (окремої особистості) групи ризику по соціальному сирітству в межах міської громади;

- *ресурсний*, який включає використання і поєднання внутрішніх ресурсів (індивідуального потенціалу) особистості, сім'ї та зовнішніх ресурсів (освітнього, виховного, соціально-психологічного, рекреаційного, соціально-правового, соціально-побутового потенціалу) суб'єктів громади у процесі попередження соціального сирітства;

- *змістовий*, що визначає рівні, зміст та напрями соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства в міській громаді: соціально-педагогічний патронат сім'ї, докризовий, кризовий, опікунський, постпіклувальний патронат; професійна підготовка (перепідготовка, підвищення кваліфікації) фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної превенції;

- *технологічний*, що включає практичний інструментарій і визначає форми, методи, етапи здійснення соціально-педагогічної превенції соціального сирітства на рівні громади міста, спрямовані на його упередження.

Системно-комплексна організація соціально-педагогічної роботи суб'єктів громади міста щодо профілактики соціального сирітства має п'ять рівнів: перший – соціально-педагогічний патронат – мета – створення умов, що скорочують можливості виникнення ситуацій з ризиком соціального сирітства, спрямований на підвищення рівня соціалізації підлітків та молоді, формування у них відповідального ставлення до майбутнього батьківства і забезпечення умов для ефективного виконання сім'єю своїх функцій та запобігання появі асоціальних сімей; другий – докризовий патронат – метою якого є запобігання соціальному сирітству, об'єктами превенції якого є сім'я у складних життєвих обставинах, вагітні жінки та самотні матері; третій – кризовий патронат – мета – допомога у подоланні кризової ситуації дітям, які опинилися у складній життєвій ситуації та їх асоціальним, дисфункційним сім'ям; четвертий – опікунський патронат – мета якого – опіка та виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків та прийомні сім'ї, ДБСТ, в яких виховуються діти-сироти; п'ятий – постпіклувальний патронат – його мета – соціальна адаптація, запобігання відтворенню соціального (реплікативного) сирітства серед колишніх вихованців інтернатних установ та прийомних сімей віком до 23 років.

Ефективність процесу превенції соціального сирітства, з нашої точки зору, можлива за умови її системно-комплексної організації через реалізацію чотирьох основних завдань:

- 1) утворення соціально-підтримуючого середовища сім'ї та дитини (окремої особистості) групи ризику по соціальному сирітству в межах міської громади шляхом організації освітніх (просвітницьких), виховних, соціально-психологічних, рекреаційних, соціально-правових, соціально-побутових умов, що сприяє попередженню та своєчасному рішенню проблем сімей і дітей у СЖО та залучення до соціально-педагогічної превенції суб'єктів міської громади – різнопрофільних соціальних об'єднань, інституцій, установ, громадських спільнот фахівців;

- 2) активізацію суб'єктів громади міста до участі у вирішенні проблем сімей і дітей, стимулювання членів громади (її соціальних інституцій) до підтримки різноманітних превентивно-профілактичних ініціатив щодо попередження явища соціального сирітства як пріоритетних напрямів діяльності суб'єктів соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді міста;

- 3) функціонування системи партнерської взаємодії між недержавними організаціями територіальної громади міста й органами місцевого самоврядування, міської виконавчої влади, які працюють в інтересах сімей і дітей, що спрямована на використання і поєднання зовнішніх ресурсів (освітнього,

виховного, соціально-психологічного, рекреаційного, соціально-правового, соціально-побутового потенціалу) суб'єктів громади та внутрішніх ресурсів (індивідуального потенціалу) сім'ї, дитини (особистості) у процесі попередження ситуацій ризику по соціальному сирітству;

4) цілеспрямовану підготовку (перепідготовку, підвищення кваліфікації) фахівців до соціально-педагогічної превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста й розробки програмно-методичного забезпечення такої підготовки в умовах університетської освіти на підставі науково-методичного та інформаційного забезпечення, розробленого в ході виконання роботи.

Резюмуючи, потрібно зазначити, що дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста. Серед важливих напрямів подальших досліджень можна назвати проблему реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до біологічних сімей; питання розробки ефективних практичних механізмів запобігання інституціалізації дітей раннього віку; подолання міжвідомчих бар'єрів та розвиток взаємодії між суб'єктами територіальних громад задля вирішення проблем сімей із дітьми, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і знаходяться в зоні ризику по соціальному сирітству; питань державного управління профілактикою соціального сирітства на регіональному рівні тощо.

Використана література:

1. Грачева Н. Ю. Технологическое обеспечение традиционных и инновационных ресурсов в решении проблемы профилактики социального сиротства : метод.реком. / Н. Ю. Грачева. – М. : Прометей, 2008. – 63 с.

2. Кальченко Л. В. Системно-комплексна організація превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста /

Л. В. Кальченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2011. – № 20 (231) жовтень. – Ч. V. – С. 159-170.

3. «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80>

4. Осипова И. И. Система предотвращения социального сиротства и правонарушений несовершеннолетних : монография / И. И. Осипова. – М. : Полиграф-сервис, 2005. – 280 с.

КАЛЬЧЕНКО ЛАРИСА ВЛАДИМИРОВНА. Превенция социального сиротства в условиях территориального сообщества города: концептуальные основы.

В статье представлены концептуальные положения превенции социального сиротства в условиях территориального сообщества города, которые составляют теоретико-методологическую основу системно-комплексной организации социально-педагогической работы по превенции социального

сиротства в умовах городского територіального соообщества. Определена суцність и содержание процесса превенции социального сиротства с точки зрения социальной педагогики. Раскрыто структурные компоненты системы социально-педагогической работы по превенции социального сиротства в условиях територіального соообщества города.

Ключевые слова: превенция, социальное сиротство, територіальное соообщество города, концепция, социально-педагогическая работа по превенции социального сиротства в условиях територіального соообщества города, системно-комплексная организация.

KALCHENKO LARYSA. *Prevention of social orphanhood in the conditions of the city's territorial community: the conceptual framework.*

In the article presents conceptual provisions of the prevention of social orphanhood in the conditions of the city's territorial community, which are the theoretical and methodological basis of the system-complex organization of social-pedagogical work on the prevention of social orphanhood in the conditions of the urban territorial community. The essence and content of the process of social orphanhood prevention from the point of view of social pedagogy are determined. The structural components of the system of social and pedagogical work on the prevention of social orphanhood in the conditions of the city's territorial community are revealed.

Key words: prevention, the child abandonment, city's territorial community, the concept, socio-pedagogical work on the prevention of social orphanhood in the conditions of the territorial community of the city, system-integrated organization.

УДК 378.127:34-12

Карпенко О.Г.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються педагогічні можливості, які при певних методах і формах позанавчальної роботи впливають на соціальний розвиток і становлення студентів; визначаються шляхи оптимальної педагогічної взаємодії; визначено складові та конкретизовано поняття «громадянське становлення», «психологічне становлення»; визначено загальні ознаки соціально-виховної діяльності; розкрито напрями та форми роботи позанавчальної студентської діяльності з метою їх участі у соціально-виховній роботі.

Ключові слова: громадянське самовизначення, соціально-виховна діяльність, соціально-педагогічні ситуації, позанавчальна діяльність, соціально-громадянська спрямованість.